

СТАНОВИЩЕ

На проф. д.ф.н. Сава Стоянов Сивриев, ШУ „Епископ Константин Преславски“

За дисертационния труд на **Радостина Борисова Сотирова** на тема „**Молитвата в българската поезия от Освобождението до Втората световна война**“, СУ „Свети Климент Охридски“, Факултет „Славянски филологии“, Катедра по българска литература, с научен ръководител професор доктор на филологическите науки **Милена Георгиева Кирова**, за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

В заключението на своята работа **Радостина Сотирова** пише, че „един от недостатъчно осветените аспекти в Новата българска литература е този за нейната „религиозност“ (с. 263). И още, че резултатите от дисертационната ѝ работа са важни за разбирането на взаимодействието между религиозния език и езика на литературата, за проникването на религиозния светоглед в поезията (с. 263). Тези изречения са един вид конспект на нейния текст. Те биха могли да бъдат поставени в една по-широка рамка, за да бъде очертана важноста на проблема, който тя е направила опит да реши – отношението между религия и изкуство. Още повече, че това са две много различни по природата си състояния на антропологичното. Що се отнася до религията, както знаем, след Медиоланския едикт в 313 г. християнството става една от религиите в Римската империя. Езическата Античност се преосмисля и преупотребява в християнството. От IV до VIII век следва светоотеческият период, когато в борби с ересите се изграждат фундаментът, догматиката, правилата на Църквата. Християнството става доминиращата вяра в Римската империя и Европа. Доминираща е и християнската теоцентрична култура. След XI век Църквата се разделя на Западна (Римска) и Източна (Православна). Векът на Просвещението налага антропоцентризма, приоритета на разума над вярата, дехристиянизирането на Европа и пътя към ново езичество. Следва процес на секуларизация на културата. Първо – на Запад, после на Изток – в Руската империя, Сърбия и след средата на XIX век и сред българската общност в Османската империя. Националната идея, политическата идея доминират в мисленето на общността ни. И така – до днешното, както го наричат, постхристиянско време, в което приличаме на кораб, който нито знае откъде е тръгнал, нито знае къде отива. Проблемът „религия и изкуство“ има и още един аспект, на който обръща внимание един от големите богослови от първата половина на XX век, точно в и след разцветата на модернизма – В. Н. Лоски, в

книгата си „Очерк мистического богословия восточной церкви“, Москва, 1991 (Essai sur la Theologie Mystique de l'Eglise d'Orient. Paris, 1944). В Книга Битие четем разказ за това, как едни от преките наследници на Каин станали „отци“ на това, което Аристотел после ще нарече τέχνη. Иувал станал „баща на всички, които свирят на гусли и пищялки“ (Бит. 4:21), а Тувалкаин (Товела) – „ковач на медни и железни сечива“ (Бит. 4:22). И В. Н. Лоски пише, че: „изкуството се появява тук като културна, а не като култова ценност; това е молитва, нестигаща никъде, защото не е обърната към Бога. Поражданата от изкуството красота се затваря сама в себе си и със своята магия приковава към себе си човека. Тези изобретения на човешкия дух полагат началото на културата като култ на някаква абстракция, в която липсва Онзи Присъстващ, към Който трябва да бъде обърнат всеки култ“ (Лоский, В. Н. Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие. Москва, 1991, с. 257; превод мой – С. С.). За Цветан Тодоров, когото **Радостина Сотирова** цитира по М. Шнитер, молитвата не е художествена литература, а нелитература, поради това, че в нея няма измислица или подражание. И това е така. Т.е. молитвата, като текст от класа на изкуствата, бидейки литература, е подобие на нелитературата. Но даже и така да е, в този корпус от литературни молитви, „молитвени стихотворения“ (Р. С., с. 250), има, ако не друго, то намерения за молитва, молитвени настроения, молитвени състояния, молитвени желания и пр., и пр., които подбуждат четящия към вяра. А, както се знае, за религията, по-точно за Богопознанието, за сотирологията, смисълът на земния път е спасението, ако човекът пожелае това, чрез Иисус Христос и чрез тайнствата на Неговата Църква. Ако молитвените стихотворения подбуждат и подтикваат към вяра, подобно на „Иосиф и неговите братя“ на Томас Ман, то тогава това са средствата, чрез литература, в условията на секуларизация, модерност, модернизъм и пр. философии за живота, които допринасят за доброто на човека.

В този план **Радостина Сотирова** се е заела с решаването на един много труден проблем – да проследи, да систематизира, да обясни различните типове молитвена лирика в историята на българската литература след Освобождението и до края на Втората световна война – като поезия, естетика и Богопознание (религия). Проблемът е труден, едно, поради това, че изследванията в тази област са малко, а и ограничени в рамките на някой твърде конкретен и частично решаван проблем. Друго, че по принцип не е решен, с оглед историята на българската литература, проблемът Библия, Православие и литература за времето след Възраждането до наши дни. Т.е. за времето, когато културата, и в частност литературата, се отделят от Православието и християнското мислене. А Библията, както знаем още от миналия век от Н. Фрай (The Great Code: The Bible and Literature, 1981), задава правилата на духа на европейското

мислене и култура. Какво става с отношението между Библията, Православието и българската литература след края на XVIII век? Как се чете библейският текст – като литература, като митология или като Откровение на Твореца към човека? Как се променя българското литературно мислене, след като излиза из пространствата на духовното и решава светски, душевни, национални, социални, исторически проблеми? След като заменя теоцентричността с антропоцентричност. От друга страна, тази молитвена лирика е жанр в историята на литературата, който има своята диахрония и чиито първообразци са в Стария Завет.

В хода на цялата работа *Радостина Сотирова* следи промените в литературното мислене, от Късното възраждане, през модернизма и авангарда в края на XIX – началото на XX век, чрез което литературно мислене се изрича молитвена лирика. В нея тя вижда доминиране на субективното, което по принцип е същност на модерното изкуство и, да го наречем така, своеобразието на изреченото чрез молитвена лирика религиозно преживяване. Доколко то е състояние на вярата, доколко то се отличава от, както тя ги нарича, каноничните молитви, доколко то е наистина обръщение на човека към Създателя си, или е само литературен жест, създаващ престижност на говоренето чрез установената в духовната памет престижност на молитвата. Доколко чрез литературата се изрича вяра. Доколко молитвената лирика е в помощ на религиозното мислене на този, който я чете. Литературата е душевна, вярата е духовна. Разликата между едното и другото е нещо като разликата между Иван Вазов и св. Иоан Рилски, между картина и икона. И често в това търсене на духовното в душевни по същността си текстове на молитвената лирика *Радостина Сотирова* изрича впечатляващи изречения, от които може да се направи студия, или, с по-голямо усърдие – дисертационен труд. Те са останали встрани в текста. А колкото до молитвите – пародии, които *Радостина Сотирова* също представя и анализира като част от тази молитвена лирика – те са резултат на мислене, което е извън душевното, да не говорим за духовното, и което мислене, като литературен факт, е неприемлива деструкция на молитва и молитвеност, но част от историята на жанра.

Наред с това би могло да се обърне внимание на следното. Най-ранните образци на молитви и заедно с това – и поезия, са събрани в Книга Псалтир. Св. цар Давид събира тези текстове хиляда години преди Христа. Някои от тях са писани от св. пророк и Боговидец Мойсей, т.е. имаме още по-ранни образци на молитви и поезия. Псалмите събират и преупотребяват опита на културите в региона на Плодородния полумесец, с които евреите са били в досег. Друго – Ориген е един от философите, мислещи в духа на християнството, тълкувател на Псалтира, но не е смятан за християнски мислител в

строгото значение на това слово. После – Символът на вярата не е молива. Текстът на поп Грую Бански, направен по модела на Символа на вярата, е израз на променените представи за ценности през Възраждането. Евангелските цитати следва да са по Синодалното издание на Библията. На места в текста има стилистични граповини. Може би библиографията би могла да бъде по-пълна. Може би за работата би била полезна статията на А. Далчев „Религиозното чувство в българската лирика“. Работата на проф. Иван Марковски „Библейско-еврейската поезия. Съдържание и форма (Литературно-историческа студия)“, София, 1925. Работата на проф. архим. Евтимий (Сапунджиев) „Отрицатели на религията ли са българските поети и писатели“ – в: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Богословски факултет, Т. XIX, 3, 1941 – 1942 г., и пр. други подобни работи. Смущаващо е името на П. Дънов в този текст.

В заключение, като имам предвид, първо, сложността на въпроса, който *Радостина Сотирова* се е заела да реши, после – това, че работата ѝ е първи опит да бъде цялостно представен жанрът на молитвената лирика, да бъде проследена диахронията му, да бъде събран и осмислен обемен литературен материал, да бъде систематизиран, да се изведе неговата типология, да бъде прочетен като естетика, поезия и религия, да бъдат направени множество подробни анализи на разни по същността и типологията си текстове, за да може да се открие принципът на работа между естетическото и религиозното, всичко това ми дава основание да мисля, че в цялост работата има качествата, изисквани от Закона за развитието на академичния състав в Република България (обн. ДВ, бр. 38 от 21 май 2010 г.; изм. ДВ, бр. 81 от 15 октомври 2010 г.; изм. ДВ, бр. 101 от 28 декември 2010 г.; изм. ДВ, бр. 68 от 2 август 2013 г.; изм. и доп. ДВ, бр. 30 от 3 април 2018 г.; изм. ДВ, бр. 17 от 26 февруари 2019 г.; изм. ДВ, бр. 17 от 25 февруари 2020 г.), поради което предлагам на научното жури да присъди на *Радостина Сотирова* образователната и научна степен „доктор“.